

**O‘QUVCHILARDA TARIXIY TAFFAKURNI SHAKLLANISHIDA
INTERFAOL METODLAR VA GRAFIK ORGANAYZERLARNING
AHAMIYATI**

Ma'mun universiteti Sirtqi ta'lim

Tarix yo'nalishi 3-kurs talabasi

OTAJONOVA MUQADDAS ZARIPBAYEVNA

Annotatsiya. Mazkur maqolada bugungi kundagi o'quvchilarda tarixiy taffakurni shakllanishida interfaol metodlar va grafik organayzerlarning ahamiyati yoritilgan bo'lib. Shu bilan birgalikda interfaol metodlar va grafik organayzerlar, ularning xususiyatlari, tarix fanida qo'llanilishi, yutuq va kamchiliklari tahlili haqidagi ma'lumotlar aks etgan.

Kalit so'zlar. Metod, interfaol grafik organayzerlar, interfaol metodlar, "T-jadvali", "Venn diagrammasi", "Klaster", "Toifalash jadvali", "BBB jadvali", "Baliq skeleti", "Piramida".

Аннотация. В статье подчеркивается значение интерактивных методов и графических органайзеров в формировании исторического мышления у современных школьников. При этом дается информация об интерактивных методах и графических органайзерах, их характеристике, применении в истории, анализе их достижений и недостатков.

Ключевые слова. Метод, интерактивные графические органайзеры, интерактивные методы, «Т-диаграмма», «Диаграмма Венна», «Кластер», «Таблица категорий», «Таблица ВВВ», «Рыбий скелет», «Пирамида».

Abstract. This article highlights the importance of interactive methods and graphic organizers in the formation of historical thinking in today's students. At the same time, information is provided about interactive methods and graphic organizers, their characteristics, application in history, analysis of their achievements and shortcomings.

Keywords. Method, interactive graphic organizers, interactive methods, "T-chart", "Venn diagram", "Cluster", "Category table", "BBB table", "Fish skeleton", "Pyramid".

Hozirda kunda ta'lim sifatini yaxshilash maqsadida tarix darslarida turli xil usul va metodlarni qo'llash, takomillashtirish, tarixiy ma'lumotlarni chuqur o'rganishning asosiy yo'nalishlardan biri bo'lib kelmoqda. Shu sababdan tarix fanini o'qitishda interfaol metodlar va grafik organayzerlarni qo'llash yaxshi samaradorlik garovi hisoblanadi.

Endilikda ta'lim mazmuni to'plangan tayyor bilimlar, ko'nikma va malakalarni puxta egallash bilan birga, talabalarning mustaqil fikr yuritishi, ijodiy ishlash qobiliyatlarining o'sishini ta'minlay oladigan muntazam faoliyatini ham o'zida birlashtirmog'i lozim. Ta'limning rivojlanishi tamoyillariga ko'ra, talabalarni mustaqil fikrlash va ijodiy bilishga o'rgatish va ularda zarur ko'nikma, malakalarni yuzaga keltirishda ta'lim mazmuni bilan birga o'qitish metodlari ham muhim ro'l o'ynaydi[6].

Interfaol metodlar va grafik organayzerlar[1].

O'rganilayotganlarini o'zlashtirishga da'vat qilish metodlari	Yangi materialni anglash metodlari	O'rganilganlarini fikrlashga imkon beruvchi metodlar
Erkin yozish. Klaster. Aqliy hujum. B-B-B chizmasi. Chalkashtirilgan mantiqiy zanjirlar ketma-ketligi. Semantik xususiyatlar tahlili.	Semantik xususiyatlar tahlili. B-B-B chizmasi. O'qitish bo'yicha qo'llanma. Bir-biriga o'rgatish. Bir-biridan so'rash. Ikki qismli kundaliklar.	Eng asosiy tushunchalar, takrorlash. T-chizma. Kontseptual jadval. Venn diagrammasi. Nilufar guli. Besh minutlik esse. O'n minutlik esse.

O'qitishning faol metodlari nafaqat o'quv ma'lumotlarini eslab qolishni keskin yaxshilaydi, balki ma'lumotlarini aniqlashga, amaliyotda yoki kundalik hayotda zarur bo'lgan ko'nikma va malakalarni shakllantirishga yordam beradi. Xususan, amerikalik psixolog olimlar R.Kamikau va F.Makelrouning tadqiqotlariga ko'ra shaxsning tabiiy fiziologik-psixologik imkoniyatlari muayyan shakllarda o'zlashtirilgan bilimlari turli darajada saqlab qolish imkonini beradi[7]. Ya'ni shaxs: manbani o'zi o'qiganida 10 %; ma'lumotni eshitganida 20 %; sodir bo'lgan voqea hodisa yoki jarayonni ko'rganida 30 %; sodir bo'lgan voqea, hodisa yoki jarayonni ko'rib, ular to'g'risidagi ma'lumotlarni eshitganida 50 %; ma'lumot (axborot)larni o'zi uzatganida (so'zlaganida, bilimlarini namoyish etganida) 80 %; o'zlashtirilgan bilim (ma'lumot, axborot)larni o'z faoliyatiga tatbiq etganida 90 % hajmdagi ma'lumotlarni yodda saqlash imkoniyatiga ega[2].

Tarix fanini o'qitish jarayonida qo'llaniladigan metod va vositalar xilma - xil bo'lib, ma'lumotlarning mazmuni, murakkabligiga qarab qo'llaniladi. Barcha tarix kurslarini o'rganish talabalardagi tarixiy tushunchalarning chuqur va mustahkam

bo‘lishi, asosan o‘qituvchining talabalarni fikrlash qobiliyatini, qanchalik uyg‘ota olishi va unga qay darajada rahbarlik qila olishiga bog‘liq.

Tarixiy tushunchalar hosil qilishda talabalarning voqea va hodisalarni, analiz, sintez qila olish qobiliyatini o‘z ichiga olgan fikrlash faoliyatini shakllanishida ta‘limning faol metodlari, interfaol ta‘lim metodlaridan foydalanish alohida ahamiyatga ega.

Tarix darslarida turli-tuman ta‘lim oluvchilar faoliyatini faollashtiradigan metodlar bilan boyitish-ta‘lim oluvchilarning o‘zlashtirish darajasining ko‘tarilishiga olib keladi[9]. Buning uchun dars jarayoni oqilona tashkil qilinishi, o‘qituvchi tomonidan o‘quvchi (talaba)larning qiziqishini orttirib, ularning ta‘lim jarayonida faolligi muttasil rag‘batlantirilib turilishi talab etiladi. Bunda, o‘quv materialini kichik-kichik bo‘laklarga bo‘lib, ularning mazmunini ochishda “Aqliy hujum”, “Kichik guruhlarda ishlash”, “Bahs-munozara”, “Muammoli vaziyat”, “Yo‘naltiruvchi matn”, “Loyiha”, “Rolli o‘yinlar” kabi metodlarni qo‘llash va ta‘lim oluvchilarni amaliy mashqlarni mustaqil bajarishga undash ijobiy natijalarga olib keladi. Bunday metodlar interfaol yoki interaktiv metodlar deb ham ataladi.

Bugungi kunda tarix fanini o‘qitishda interfaol metodlarning ahamiyati katta bo‘lib, interfaol metodlar – shunday metodlarki, u o‘quvchi-yoshlarning o‘zaro muloqot va o‘zaro ta‘siridagi dars jarayonini amalga oshiruvchi usul hisoblanadi. “Interaktiv” so‘zi ingliz so‘zidan olingan bo‘lib “Interakt”, ya‘ni “Inter” - bu “o‘zaro”, “akt” - “harakat, ta‘sir, faollik” ma‘nolarini bildiradi[3].

Interfaol metodlar - ta‘lim oluvchilarni faollashtiruvchi va mustaqil fikrlashga undovchi, ta‘lim jarayonining markazida ta‘lim oluvchi bo‘lgan metodlardir. Bunday metodlar qo‘llanilganda ta‘lim beruvchi o‘quvchi (talaba)ni dars jarayonida faol ishtirok etishga undaydi. Jarayon o‘quvchi (talaba)dan dars mobaynida faollikni talab etadi. Ta‘lim oluvchi markazda bo‘lgan yondashuvning foydali jihatlari quyidagilarda namoyon bo‘ladi[8]:

- ta‘lim samarasi yuqoriroq bo‘lgan o‘qish-o‘rganish;
- ta‘lim oluvchining yuqori darajada rag‘batlantirilishi;
- ilgari orttirilgan bilimning ham e‘tiborga olinishi;
- o‘qish shiddatini ta‘lim oluvchining ehtiyojiga muvofiqlashtirilishi;
- ta‘lim oluvchining tashabbuskorligi va mas‘uliyatining qo‘llab-quvvatlanishi;
- amalda bajarish orqali o‘rganilishi;
- ikki taraflama fikr-mulohazalarga sharoit yaratilishi va hk.lar.

Grafik organayzerlar (tashkil etuvchi) – fikriy jarayonlarni ko‘rgazmali taqdim etish vositasi hisoblanadi.

Interfaol grafik organayzerlar: “T-jadvali”, “Venn diagrammasi”, “Klaster”, “Toifalash jadvali”, “Insert”, “BBB jadvali”, “Nima uchun?”, “Baliq skeleti”, “Piramida”, “Nilufar guli sxemalari”, “Kaskad”, “Qanday?” va hk.lar. Interfaol grafik organayzerlarni ajratishda bunday mashg‘ulotlarda asosiy fikrlar turli grafik shakllarda yozma ko‘rinishda ifodalanishiga asoslanadi. Aslida bu grafik organayzerlar bilan ishlash ham ko‘proq jihatdan interfaol ta‘lim metodlariga tegishli bo‘lib, ularning orasida boshqa farqlar yo‘q. Interfaol ta‘lim metodlari ko‘pincha turli shakllardagi o‘quv mashg‘ulotlari texnologiyalari bilan bir vaqtda qo‘llanilmoqda. Bu metodlarni qo‘llash mashg‘ulot ishtirokchilarining faolliklarini oshirib, ta‘lim samaradorligini yaxshilashga xizmat qiladi.

Taniqli tarixchi-metodist olim A. I. Strajyov tarix o‘qituvchilari uchun egallashi zarur bo‘lgan bilim va metodik mahorat xususida fikr yuritar ekan, shunday yozadi:

- birinchidan - tarixni ilmiy-metodologik jihatdan batafsil o‘zlashtirib olmog‘i kerak;
- ikkinchidan - turli sohalar bo‘yicha aniq, tarixiy bilimlar bilan qurollangan bo‘lmog‘i kerak;
- uchinchidan - keng miqyosdagi umumma’naviy, umumbashariy dunyoqarashga ega bo‘lmog‘i kerak;
- to‘rtinchidan - pedagogik hamda psixologik bilimlarni o‘z ichiga olgan, mustaqil pedagogik fan va san’at sifatida shakllangan fan - tarix o‘qitish metodikasi bilan har tomonlama qurollangan, zamonaviy tarix o‘qituvchisiga xos sifatlar majmuining sohibi bo‘lmog‘i kerak[4].

Xulosa o‘rnida shuni takidlash joizki, bugungi kunda Yangi O‘zbekistonda uzluksiz ta‘lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlardan ko‘zlangan asosiy maqsad, jahon ta‘limi standartlariga javob bera oladigan ilg‘or tajribalarni ommalashtirish orqali ta‘lim-tarbiya jarayonida samaradorlikka erishishdir. Shuningdek, o‘quvchilar dunyoqarashida ko‘rib chiqilayotgan tarixiy davrga nisbatan o‘zining mustaqil fikriga ega bo‘lish ko‘nikmalarini ham shakllantiradi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Abdullayeva Sh.A., Nusratova H.Ch., Abdullayev F.A., To‘rayev A.B. Umumiy pedagogika. -T.: Zuxra baraka biznes, 2021.B.120
2. Tolipov, O‘, Ro‘ziyeva D. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat - T.: Innovatsiya-ziyo, 2019. B. 154

3. Yo‘ldoshev J., Yo‘ldasheva F., Yo‘ldosheva G. Interfaol ta’lim – sifat kafolati. – T.: 2008, B.12
4. Toshpo‘latov T., G‘afforov Ya. Tarix o‘qitish metodikasi. –T.: Turon-iqbol. 2010, B. 7
5. Arslanbekovich, A. O., & Matnazarovna, A. M. (2022). Inson, xalq, millat tarixiy xotira bilan tirik, barhayot. *Ta’lim fidoyilari*, 5(9), 264-268.
6. Allaberganov, O., & Rajapova, E. (2024). TARIX DARSLARIDA QO‘LLANILADIGAN METODLAR, INTERFAOL METODLAR VA ULARNING MAZMUN MOHIYATI. *Innovations in Science and Technologies*, 1(1), 58-67.
7. Allaberganov, O., & Bekboltayeva, M. (2024). TARIX FANI TARAQQIYOTIDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARINING AHAMIYATI. *Interpretation and researches*, 2(3 (25)).
8. Allaberganov, O. A. (2019). SOME REMARKS ON THE MONUMENTS OF THE PREHISTORIC COMMUNIST SYSTEM IN THE KHOREZM OAZIS. *Science and Education*, 2, 1-8.
9. Allaberganov, O. A. (2022). XORAZM VOHASIDAGI IBTIDOIY JAMOA TUZUMI DAVRI YODGORLIKLARINING ARXEOLOGIK JIHATDAN O‘RGANILISH TARIXI. *Academic research in educational sciences*, (3), 264-268.